

BİR MOĞOL DÜŞMANI, BÜYÜK DEVLET ADAMI KADI İZZEDDİN MUHAMMED (Ö. 654/1256)

M. Ali UZ- Ahmet ÇELİK

Anadolu topraklarını bize vatan yapan Anadolu Selçuklu devleti sultanları ile devlet adamları arasında çok büyük şahsiyetler vardır. İşte bu dönemin büyük âlim, kadı ve devlet adamlarından birisi de Kadı İzzeddin Muhammed'dir. Uzun yıllar ülkede kadılık yapmış, daha sonra da ülkenin kadı'l-kudatlığına getirilmiştir. Bir süre sonra da Atabek unvanını alarak sadrazamlığa yükseltilmiştir. Kadı'l-kudatlığı döneminde Celâleddin Karatay'ın Karatay Medresesi'ne ait vakfiyesi de Kadı İzzeddin Muhammed tarafından tasdik edilmiştir. Kadı İzzeddin Muhammed döneminin devlet adamları içerisinde dürüstlüğü ve dindarlığı ile tanınmıştır.

I. Alâeddin Keykubat'ın torunlarından II. İzzeddin Keykavüs, 1246 yılında Selçuk tahtına tek başına oturunca, vezirliğine Kadı İzzeddin Muhammed'i getirdi.

Muineddin Süleyman Pervane, Sahip Fahreddin Ali, Celâleddin Karatayî gibi, tanınmış âlim ve yöneticiler de bu dönemde onunla birlikte görev başındadır. Bu dönem Anadolu Selçuklu döneminin en karışık dönemidir.

İbn-i Bibi Kadı İzzeddin Muhammed hakkında şunları söyler:

“Kadı İzzeddin’den başka vezirlik mevkiine hak kazanmış bir devlet adamı kalmadı. Celâleddin Karatay ile beraber bütün memleket ve saltanat büyükleri onu vezirlik makamına geçirmeyi lüzumlu gördüler... Devlet işlerinin dizginlerini İzzeddin’in başarıcı ellerine teslim ettiler.

Kadı İzzeddin, II. Keykavüs tarafından meydana getirilen vakıflara, Kestel ve Koçmar köyleri ve iradına müteveli tayin edildiği gibi, buna ait vakfiyede de şu sıfat ve lakaplarla övülür

“...Sadru’l-azam, Atabekü’l-muazzam, kıbletü’l-ulema, kıdvetü’l-fudala, tacü’l-eazim, hülasatü’l-enam, züpdetü’l-eyyam melikü’l-uzma, hükkâm, kadî’-

kudatî’-İslâm, Hayatü’l-mazlûmîn, mematü’z-zalimîn hüccetullahi fil arzı.....”

Gerçekten o, zamanında güttüğü siyaset ve dehâsı ile memleketi, iç ve dış düşmanlara karşı korumuş, Moğol baskınlarının en şiddetli bir döneminde memleket onun sayesinde rahat bir nefes almıştır. Her tarafta Moğol casuslarının cirit attığı ve pek çok görevlinin Moğol yanlısı bir siyaset güttüğü dönemde o, Moğol düşmanlığı ile tanınmıştır. İleri yaşına rağmen ülkeyi korumak için de hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

Moğol düşmanlığı yüzünden bir ara görevinden uzaklaştırılmışsa da, çok geçmeden yeniden görevine iade edilmiştir. İzzeddin Keykavüs üzerinde büyük tesiri vardır. Hükümdar kendisinden çekinir ve çok hürmet gösterir.

O, padişahın ahlâkını bozmak isteyenlere karşı da nüfuzunu kullanarak onları bertaraf eder. Moğolların padişahı

tesirleri altına almaması için de, büyük gayret sarf eder. Hazine- nin bütün altınlarını dökerek hazırladığı bir ordu ile Sultan Rukneddin'i mağlub ederek onu Burgulu Kalesi'ne hapsettirir.

Sahib Kadı İzzeddin'in vezir- lik makamına oturduğu ve mem- leket idaresinin dizginlerini eline aldığı sıralarda, Bayçu'nun elçile- ri sık sık Selçuklu payitahtına akın eder ve hazineye büyük kül- fetler yükleyen armağanlarla geri dönerlerdi. Kadı İzzeddin, Celâleddin Karatayî gibi devlet adamları ile de görüşerek, Moğollara yüz vermemeye başlar. Al- dığı tedbirlerle Moğol akınlarını durdurmaya da muvaffak olur. Halk onun sayesinde rahat bir nefes alır.

1255-1256 yıllarında Bayçu Noyin, çekirge sürüsü gibi ordu- suyla Anadolu'ya saldırır, her ta- rafı yakıp yıkarak Konya'ya doğ- ru yürür. Harp meclisinde, bir kısım devlet adamları sulh taraf- tarıdır. Bayçu'nun istediklerinin verilerek savaşın durdurulmasını ister. Kadı İzzeddin Muhammed ve bir kaç devlet adamı da Bayçu'ya güvenilemeyeceğini, bu dinsize karşı cihat açılması gerek- tiğini savunurlar. Kadı İzzeddin'in dediği kabul edilir. Neticede vezi- rin hazırladığı ordu yola çıkar. İki taraf, Aksaray civarında Alâeddin Hanı (Alâi Han) taraflarında kar- şı karşıya gelir.

Türk safında bozguncular, Moğollar tarafından gönülleri sa- tın alınmış hainler vardır. Sultana kırgın olan bazı devlet adamı ve kumandan da gereken gayreti

göstermezler. Kadı İzzeddin Mu- hammed bu sebeple ihanete uğ- rar ve savaşı kaybeder. Kendisi ayaklarından muzdarip olmasına rağmen, çarpışa çarpışa şehitlik mertebesine ulaşır. Kendisi ile birlikte pek çok kumandan ve de- ğerli devlet adamı da şehit düşer.

Bu savaşın ve Kadı İzzeddin Muhammed'in ölüm tarihini bazı tarihçiler 654 H. 1256 M. olarak verirken, bazı tarihçiler de 656 tarihini verir. İbn-i Bibi ve Prof. Dr. Osman Turan 654 tari- hini benimser. Aksarâyî, 656 ta- rihini verir. Bu duruma göre Kadı İzzeddin Muhammed'in vefat ta- rihi 654 yılı ramazan ayının 20

veya 23'cü günüdür. Kadı İzzeddin'in cenazesi türbesine getirilerek buraya defnedilir.

Kadı İzzeddin Muhammed, bugünkü İmam-Hatip Okulu'nun güneyi, Ata Petrol'ün doğusunda yer alan bölgeye bir mescitle bir medrese yaptırmıştır. Türbesi de buradadır. Medrese, zamanımıza kadar gelememiştir. Mescit de, muhtelif tarihlerde tamirat görmüş ve genişletilmiştir.

İ. Hakkı Konya'lı, buradaki türbenin Seyfeddin Karasungur türbesi gibi Selçuklu tipi ve ehamî kubbeli olduğunu, türbede Kadı İzzeddin'e ait kıymetli ahşap sandukanın 1900'lü yılların başında aşırıldığını kaydeder.

Hamdizade Abdülkadir Erdoğan da, Türk Sözü'ndeki bir makalesinde, 1905 yılında türbeyi ziyaret ettiğinde toprak damlı türbede ahşap sandukanın mevcut olduğunu, bundan on iki yıl sonra tekrar ziyaret ettiğinde ise sandukanın mevcut olmadığını ifade eder ve ilk ziyarete sırasında tespit ettiği sandukanın kitabesinin şöyle olduğunu belirtir:

“Es-sadru'l - imam, ez-zahid, İzzeddin Muhammed ibni Ahmet, ibni Mahmud ibni Razi...”

Demek ki, sanduka, 1900'lü yılların başında değil de, 1905 yılından sonra çalınmış, toprak damlı türbe de bu yıllardan sonraki yıllarda yıkılmıştır. Şimdi türbenin yerinde basit bir kabir taşı bulunmaktadır. Tamiratlar sırasında eski medrese yeri de kısmen camiye ilave edilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi

II. İzzeddin Keykavüs, Kadı İzzeddin'e olan saygı ve ona bağlılığından dolayı, onun yaptırmış olduğu mescitle medrese için, Kadınhanı'na bağlı Kestel ve Koçmar köylerini vakfeder. Vakfiyede İzzeddin Keykavüs, Kadı İzzeddin Muhammed hakkında saygılı ve onu övücü bir ifade kullanılır. Hazreti Mevlânâ da ona karşı son derece hürmetkâr davranır. Mektuplarında onu metheden ifadelerle yer verir.

Kadı İzzeddin Muhammed'in türbesi gibi pek çok tarihî eser yok olmuştur. Onun yok olan türbesinin yeniden inşası onun ruhunu şad ettiği gibi, tarihî eserlere de sahip çıkmanın bir göstergesi olacaktır.

Bu büyük devlet adamımızı rahmetle anıyor ve türbesinin yeniden yaptırılmasını bekliyoruz.

KAYNAKLAR

- ATÇEKEN, Zeki, “Moğollar'a Baş Eğmeyen Bir Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin, Camii ve Türbesi”, Yeni Gazete Eki, Çönk, 08 Aralık 1999, s. 179-181.
- Hamdizade Abdülkadir, Türk Sözü, 7 Kanun-i Sani 1917, S. 429/36 (7. yıl), s. 3.
- İbn-i Bibi, Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi, 1941, s. 247-248, 254.
- Kerimeddin Mahmud, 1943, s. 136.
- KONYALI, İ. Hakkı, Konya Tarihi, 1964, s. 416-420.
- Mevlâna Celaleddin, Mektuplar (Abdülbaki Gölpınarlı), 1963, s. 239.
- ÖNAL, Hayri, “Kadı İzzeddin Camii Vakfiyesi”, Konya Dergisi, Mart 1937, S.7, s. 447-448.
- ÖNDER, Mehmet, Mevlâna Şehri Konya, 1971. s. 170.
- TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, 1971, s. 480.

ABDULGAFFAR TOTAYSALGIR VE YAYINLANMAYAN BİR ESER

Prof. Dr.
Haşim KARPUZ

Abdulgaffar Totaysalgır (1882-1950) Cumhuriyet Dönemi başlarında Konya basınında araştırma yazıları ile tanınan bir ilkokul öğretmeni, araştırmacı yazardır. Asıl adı Abdulgaffar olmakla beraber yayınlarda Gaffar adını kullanmıştır. Bir üniversite sınavında aynı adlı torunu ile tanışmış, hayatı ile ilgili bilgiler almış, yazı konumuz olan yayınlanmamış eseri “Aksaray Vilayeti Dâhilinde Türk Eserleri” adlı kitabının fotokopisini yaptırmıştım. Ayrıca doktora tez danışmanı olduğum Saim Cirtil’den Totaysalgır hakkında ayrıntılı bir çalışma yapmasını istemiştim.

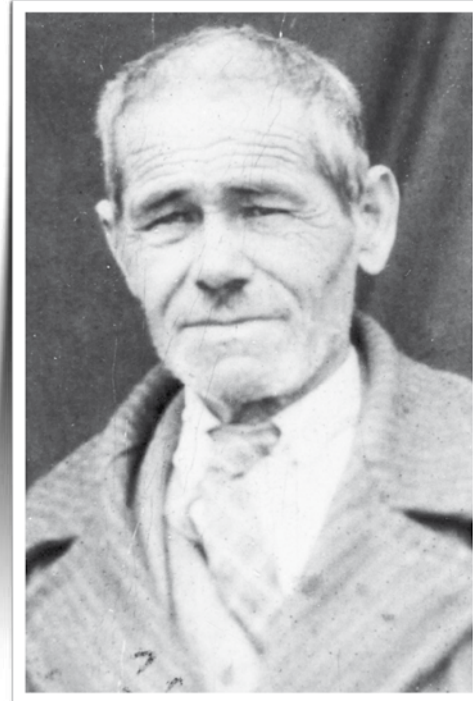
Gaffar Bey Kırım’ın Yalta şehrinin Avcı Kasabasında doğdu (1882). İlköğretimini Avcı köyde, ortaöğrenimini Yalta’da yapmıştır. Mevcut Rus yönetiminin baskınlarına dayanamayan ailesi ile birlikte 1903 yılında Türkiye’ye göçmüştür. İstanbul, İzmit üzerinden Konya’ya gelen ailesi Ereğli-Ayrancı’ya yerleştirilmiştir. Daha sonra Konya Mualim Mektebi’nden mezun olup öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır (Cirtil, s. 241). Totaysalgır Konya ve ilçelerinde öğretmenlik, başöğretmenlik yapmış, bazı köylerin ve ilçelerin tarihini yazmıştır. Bunlar Konya merkez köylerinden Sille, Ereğli, Kadın-

hanı, Bozkır, Karaman, Mut, İshaklı’dır. Araştırmayı yayınlamadığı yerleşmeler ise Akşehir, Ilgın, Ayrancı ve Aksaray’dır.

Yayınlanmış Eserleri Şunlardır:

Konya’da Eti Tapınakları, Eflatun Pınarı, Konya, Sürat Basımevi, 1935. (Eflatun Pınar ve İvriz Hitit Anıtları ele alınmıştır.)

Konya’da Eti Tapınaklarından Gargara İkizin Eti Tapınağı, Konya, Haşim Basımevi, 1936. (Merkez köylerinden Kızılviran, Bulumya, Tolasa, Kilistra gibi köy-

Abdulgaffar Totaysalgır

Aksaray, Sultan Hanı.

lerdeki tarihi eserleri ele alınmıştır.)

Konya Eti Tapınaklarından Siella Eti Tapınağı, Konya, Haşim Basımevi, 1937. (Sille, Gevele, Karaburga ve çevresindeki bazı köyler, Bozkır ve çevresi, Zengi-

bar, Sarıoğlan, Polat gibi antik kentlerin Türk anıtları ile ilgili olduklarını ileri sürmüştür.)

Saideli (Kadınhanı), Konya, Haşim Basımevi, 1939. (Kadınhanı tarihi ve tarihi eserlerinin tanıtıldığı 24 sayfalık bir kitapçıktır.)

Karaman (Larende), Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1944. (Totaysalgır'ın Konya ilçelerindeki en geniş araştırması olan kitaptır. 73 sayfadır. Karaman-Larende'nin tarihi, kalesi-surları, tarihi eserleri, birçok yapının kitabeleri yayımlanmıştır.)

Gaffar Totaysalgır'ın Konya, Halkevi dergisinde de ve Babalık ve Ekekon gazetelerinde de çok sayıda makalesi yayınlanmıştır.

Esas konumuzu teşkil eden araştırması 1930 yılında tamamlandı. "Aksaray Vilayeti

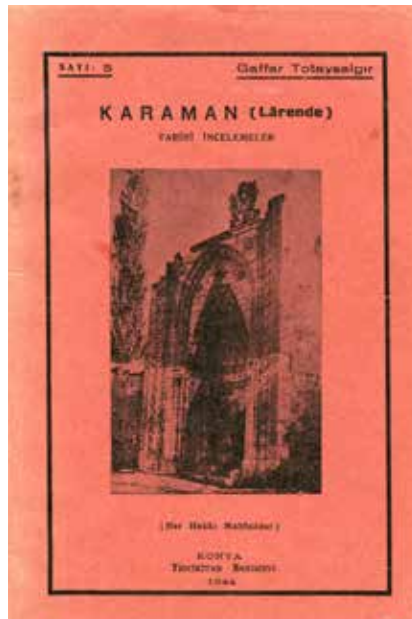

Aksaray, Hükümet Konağı.

Dâhilindeki Türk Eserleri” adlı bu eser 106 sayfalık metin ve 40 fotoğraftan oluşmaktadır. Önsözünde Aksaray’ın önemli Türk şehri olduğu ve bugüne kadar burası hakkında hiçbir çalışma yapılmadığı ifade edilmektedir. Tarihçe ve coğrafya bölümlerinden sonra eski eserler bölümünde şu önemli eserler ele alınmıştır. Ulu Camii, Kızıl Minare, Zincirli Medrese, Kılıç Aslan Türbesi ve Köşkü, Hamit Veli Türbesi, M. Cemalettin Aksarayı Türbesi, Sultan Hanı, Bedesten, Şeyh Hamza Türbesi, Pir Ali Baba Türbesi, Ağzıkara Han, Alay Han ve Hükümet Konağı. Yapıların bazılarının fotoğraflarına, bazılarının da kitabelerine yer verilmiştir.

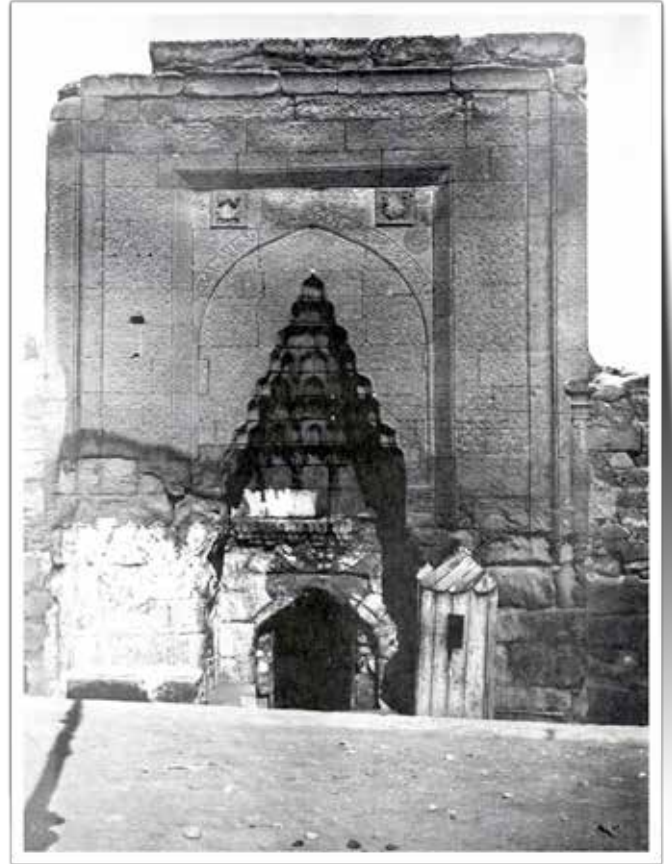
Gaffar Bey’in Aksaray üzerine yaptığı bu araştırma eksiklerine rağmen sahasında ilk araştırma olması bakımından önemlidir.

Gaffar Totaysalgır, kitaplaştırdığı yerleşmelerin sadece tarihi üzerinde durmamış, halk bilimi, halkın yaşantısı üzerinde de durmuştur. Öğretmenlik yaptığı yerlerin, anıtların fotoğraflarını da

Aksaray, Sultan Hanı.

Aksaray, Zinciriye Medresesi.

çekmiştir. Kendisi ata yurdu Kırım'dan geldikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin prensiplerine gönülden bağlanmış, Atatürk'ün Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'ne gönülden bağlı kalmıştır.

Ömrünün son günlerini köyü Ayrancı'da geçirmiş ve 1 Eylül 1950 tarihinde burada vefat etmiştir. Eskişehir'deki kardeşince saklanan terekesine göre yayınlanmamış eserleri, fotoğrafları bulunmaktadır.

Aksaray'daki Türk devri yapıları üzerine, daha sonraları Bekir Deniz lisans tezi, E. Nihal Çetintürk doktora tezi (Aksaray ve Niğde Çevresindeki Türk Eserleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.) yapmıştır. Muhtazar

hayat hikâyesi için M. Ali Uz⁽¹⁾ ve öğrencim Saim Cirtil'in⁽²⁾ yazısına başvurulabilir.

KAYNAKÇA:

UZ, M. Ali, Konya Kültürüne Hizmet Edenler, Konya, 2003, s. 30-31.

CİRTİL, Saim, "Gaffar Totaysalgır", S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 7-8, Konya, 1994, s. 237-250.

ÇETİNTÜRK, E. Nihal, Aksaray ve Niğde Çevresindeki Türk Eserleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

(1) Uz, M. Ali, Konya Kültürüne Hizmet Edenler, Konya, 2003, s. 30-31.

(2) Cirtil, Saim, "Gaffar Totaysalgır", S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 7-8, Konya, 1994, s. 237-250.

MEMÂLIK-İ OSMANİYE COĞRAFYASINDA KONYA VİLAYETİ

Abdullah AYDOĞMUŞ

Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası, 1318 hicri yılında (m.1900) Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve Mekteb-i İdadi Mülkiye üçüncü sınıfları şakirdanına (öğrencilerine) mahsus olarak 479 sayfadan oluşan ders kitabıdır.

Kapakdaki ifadeye göre kitabın yazarı, Mekteb-i İdâdi tarih ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane coğrafya muallimi **Ali Tevfik Bey**'dir. Kitap genel coğrafyanın üçüncü cildir. Maârif Nezareti celilesinin ruhsatı üzerine ikinci defa olarak basılmıştır.

Kitabın giriş kısmında Osmanlı coğrafyasının genel hatlarını çizen Ali Tevfik Bey şöyle demektedir; “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin idaresinde bulunan memâlik ve bel-dan Avrupa kıtasının cenubi şarkiyesinde ve Asya kıtasının canib-i garbi ve Afrika kıtasının semt şimal-i şarkisinde ayrıca üç parçadan ibaret ise de hakikat halde kıta-i vahide şekil ve heyetinde olarak şimalen Bahr-i Siyah ve Romanya Sırp, Avusturya memleketleri ile muhad ve garben Avusturya'nın Dalmaçya eyaleti ve Adriyatik ve Yunan denizleri ve Bahr-i Sefid ve Cezayir memleketi ve cenuben Sahra-i Kebir, Sudan, Habeş ve Somali memleketleri ve Aden arazisi ve Bahr-i Umman ve şarkta Basra Körfezi ve İran memleketi ve Kafkasya kıtasıyla mahdudur.

Kıta-i vesia mezkura bir veche

meşruh kıtat-ı selâsede bulunduğu cihetle Avrupa-i Osmanî veya Rumeli-î Şahane, Asya-î Osmanî, Afrika-î Osmanî namlarıyla üçe münkasımdır”.

Avrupa-i Osmani başlığı altında İstanbul vilayeti, Edirne vilayeti, Selanik vilayeti, Yanya vilayeti, İşkodra vilayeti, Manastır vilayeti, Kosova vilayeti, Bosna Hersek vilayeti, Girit vilayeti, Rumeli-i Şarki vilayeti, Bulgaristan eyaleti, posta yolları ile demiryolları konu başlıkları bulunmaktadır.

Asya-i Osmani başlığı altında ahval-i tabiye, tarifât-ı mülkiye, Kastamonu vilayeti, Trabzon vilayeti, İzmit mutasarrıflığı, Hüdavendigâr vilayeti (Bursa), Aydın vilayeti, Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti (Akdeniz Adaları), Konya vilayeti, Adana vilayeti, Halep vilayeti, Suriye, Beyrut vilayetleri, Cebel-i Lübnan mutasarrıflıkları, Basra, Bağdat, Musul vilayetleri, Van vilayeti, Erzurum vilayeti, Bitlis vilayeti, Diyarbekir vilayeti, Mamuret'ül Azîz vilayeti, Sivas vilayeti, Ankara vilayeti, Hicaz vilayeti, Yemen vilayeti, posta ve demir yolları konu başlıkları bulunmaktadır.

Afrika-i Osmani başlığı altında Mısır eyaleti, Trablusgarb vilayeti, Tunus eyaleti konu başlıkları bulunmaktadır.

Asya-i Osmani başlığı altında yer alan Konya vilayetine eserde 13 say-

fa ayrılmıştır. **Konya ve çevresine ait bilgilerin bir kısmı** şu şekildedir;

KONYA VİLAYETİ

Hudud: Konya vilayeti Aydın vilayetinin şarkında vaki olarak şimalinde Hüdavendigar (Bursa), Ankara vilayetleri kaidir. Cenubi (güneyde) Bahr-i Sefid (Akdeniz) sahil ve cenub şarkisi Adana vilayetine muttasıldır.

Sekene (Nüfus): Vilayet-i mezkuranın nüfus mevcudesi Müslim ve gayrimüslimden ibaret olarak 750.000 kadar tahmin edilmektedir.

Ahvâl-i Tabiye: Konya vilayetinin cenubi dağlık olup ve şimal (kuzey) cihetlerinde tuzlu göller ve şark tarafında güzel ovalar ve meralar vardır. Müntehayı (son uç) cenub garbisinde Antalya körfezi mevcuttur. Dağlarının başlıcası Adana vilayetiyle hududunu teşkil eden silsile-i cibaldır. Bu silsile-i cibâl şarktan garbe doğru esâme-i muhtelifle ile imtidâd eder.

İmtidâdında Aladağ, Soumak dağları isimlerini alır. Adana limanının garp sahilinde dahi Tahtalı namında dağlar bulunmaktadır. Meşhur Emirdağ ile ittisal kesb etmiştir. (kavuşmuştur.) Bu cihetle Ankara vilayeti hududunda dahi Paşa Dağı mevcuttur. Karaman'ın şimalinde Karacadağ namında dağlar vardır. Karacadağ'ın canib-i şimal şarkisinde Hasan dağı bulunur. Dippoyraz Dağı Beyşehir gölü garbında Isparta kasabası cenubundadır.

Konya vilayeti dahilinde bulunan enhar (nehirler) etrafı dağlık olduğu cihetle mecra bulamadıklarından tabi göller teşkil ederek sularını oralara boşaltmaktadırlar. Fakat Köprü suyu ile Aksu peyda edildikleri mec-

ra ile Antalya Körfezi'nde Bahr-i Sefid'e akarlar.

Göllerin başlıcaları Tuzlu Göl ile Akşehir, Beyşehir ve Eğirdir gölleridir. Mezkur göllerden Tuzlu göle Hasan Dağından nüban eden beyaz su ile Sultandağı cihetinden gelen İnsuyu dökülür. Akşehir gölüne dahi Hüdavendigar vilayetinde zikr olunan Eber Gölü bir ayak ile akmaktadır. Beyşehir gölüne İsmil karyesi cihetinden gelen İsmil suyu su vermektedir.

Mahsulât-ı Arziye ve Sanayi: Konya vilayetinin havası latif ve arzı münbittir. Hasılat-ı arziyesi hububat her nevi meyve ve üzüm sebze tütün keten ve aşı boyası ile kök ve kırmızı boya ve emsali şeylerden ibarettir.

Bunlardan başka vilayetin ova olan mahallerinde zeytin, dut ağaçları vardır. Bağları dahi kesir olup ekserinde haşhaş, bezir, susam husule gelir.

Mahsulat-ı Sanayisi kilim, secade, halı her nevi bez ve alaca mamulat haffafiye (ayakkabıcı, terlikçi) ve debbağiyedir. (deri sanayisi)

Vilayetin başlıca ihracatı yün, pamuk, kereste, kendir, susam, kök boya, bal mumundan ibarettir.

Konya vilayeti idare hususunda Konya, Niğde, Hamidabad, Burdur, Teke namında beş adet mutasarrıflığa münkasımdır. Hamidabâd sancağının idare merkezi Isparta ve Teke sancağının Antalya kasabalarıdır.

Diğer sancakların idareleri kendi isimlerindeki kasabalardır. Mezkur beş sancağın müştemil olduğu kazaları dahi âtideki cetvelde münderictir.

Ahvâl-i Belâd-ı Meşhura:

Konya şehri bir ova üzerinde mübni ve etrafı sur ile muhat ve Haydarpâşa'ya şimendifer hattı vasıtasıyla muttasıl ve 34.000 nüfuslu meşhur bir beldedir. Cihet-i cenubiyesinde bulunan Meram denilen mahalde ahalisinin bağ ve bostanları vardır. Ekseri ahali yaz günlerini orada imrâr (geçirme) ederler.

Şehrin dahil ve haricinde asâr-ı atika (eski eserler) mevcut-

cereyan eder. Bu nehir mezkur ovada vaki karyelerden bazılarının mezruatını istilâ etmektedir.

Konya'nın mezralarında ağnâm (koyunlar) ve hayvanat vesaire râvî olunur. Hasıl olan tiftik ve yapığı her tarafa gönderilerek ferruhat edilir.

Niğde Kasabası: Makarr (merkez) vilayetin 26 saat semt-i şarkisinde liva merkezidir. Hükümet konağı civarında cereyan eden nehir üzerin-

Konya Sancağı	Niğde Sancağı	Burdur Sancağı	Antalya Sancağı	Hamidabâd (Isparta) Sancağı
Kazalar	Kazalar	Kazalar	Kazalar	Kazalar
Akşehir meâ Doğanhisar Beyşehir Seydişehir Ilgın Karaman Hadim Ereğli Karabekir Koçhisar	Nevşehir Ürgüp Arbasun Aksaray Bor Hamidiye	Tefenni	Elmalı Alâiye Akseki Kaş	Uluborlu Eğirdir Karaağaç Yalvaç

tur. Şehrin bir tarafında güherçile fabrikası ve Meram'da dahi çarşı, fırın, hamam, cami ve mescit vardır.

Konya'da Hazret-i Mevlâna Celaleddin Rumi kuddusi sirruhun merkadı (mezarı) ve yanında büyük bir Mevlevî dergahı ve bir de camii şerifi vardır. Fakat asıl şehir dahil surda olup Mevlâna hazretlerinin türbe-i münîreleri harici şehirde bulunduğundan şehir ahali kuddesi-yetine karbiyet daîyesiyle türbe-i şerif etrafına nakl-i mesken etmiş olduklarından derin hisarda valinin ikametine mahsus konak ile bir mahkeme ve biraz İslâm ve reaya haneleri ve iki adet hamam gibi şeyler kalmıştır.

Konya ovasına Çarşamba nehri

de kârgîr olarak beş adet köprüsü mevcuttur.

Niğde'nin mahsulat-ı sanayiisi kilim, halı, seccade, alaca ve emsali şeylerdir. Niğde'ye merbut (bağlı) Bolkar (Bulgar) Dağı maden-i hümayununda işlenmekte olan cevher mağaralarının adedi yirmiyi geçmektedir.

Isparta Kasabası: Makarr vilayetin 42 saat canib-i garbisinde Tıraz dağının şimal eteklerindedir. Mezkur kasabanın havası güzel bağ ve bostanı kesirdir. İskelesi olan Antalya kasabasına dahi 24 saat uzaktır. Derun kasabada cesim (büyük) bir kışla-i hümayun vardır.

Burdur Kasabası: Makarr vilayetin 25 saat taraf-ı garbisinde havası latif bağ ve bahçelerle müzeyyen

(süslü) ve mamurdur. Kasabayı er-
vah eden (canlandıran) ufak bir ne-
hir üzerinde dahi kârgîr ve ahşap
köprüler vardır. İskelesi olan Antalya
ile 24 saat gidilir şosesi mevcuttur.

Antalya Kasabası: Konya'nın 76
saat semt-i cenub garbisinde mürtefi
(yüksek) bir mahalde ve kendi ismi
ile müsemma olan körfezin sahilin-
de ticaretli manzarası güzel bir bel-
dedir. Fakat kasabanın sokakları gay-
ri muntazam ve haneleri ahşaptır.
Kasabanın şarkında limon, portakal,
turunç, dut bahçeleri vardır. Or-
manlarından kesilen odun ve kereste
ticari vasıtasıyla başlıca İskenderiye'ye
gönderilir.

Akşehir Kasabası: Makarr vıla-
yetin 24 saat canib şimal garbisinde-
dir. Sultan dağları namıyla şarktan
garba doğru bir cebel eteğinde düz
bir sahradadır. Çarşısında sultan
Alaaddin'in binası olarak yetmiş beş
dolaplı ve demirden mamul üç kapı-
lı cisim-i bedestani mevcuttur. Bu
gölde iki cins balık hasıl olarak biri-
sine yılan ve diğere sazan tabir olu-
nur.

Beyşehir Kasabası: Konya'nın
17 saat semt-i garbisinde düz bir
mahalde hemnami (adları bir olan)
suyun kenarındadır. Kasabanın
canib-i karyesinde etrafı 42 saatte
dolaşılır bir göl mevcuttur. Bu göl
bazı seneler tuğyan ederek suyunu
iki buçuk saat muhitinde olan Suğla
namındaki göle akıtır. Suğla gölünün
suyu dahi ziyadeleştiği zaman taşarak
Konya ovasına yayılır. Mensup ol-
duğu kazanın arazisi münbit ve
mahsüldardır. Başlıca mahsülatı hu-
bubat ile afyon ile meyve ve sebzeler-
den ibarettir. Göl kenarında dahi
pek çok manda beslenir.

Seydişehir: Makarr vilayetin 18
saat kadar cenub garbisinde sulu ve
bahçeli bir kasabadır. Mensup oldu-

ğu kazanın arazisi münbit ve mah-
süldar ise de yolları olmadığından
nakliyata olunan mesarif ziraâtın bir
şey istifade edememesini mevcup ol-
makla fazla ekmekten imtina eder-
ler. Kasabanın haricinde iki adet kap-
lıca vardır. Mamûlat-ı sanayisi bez ve
kilim ve mamûlat-ı debbağiyeden
ibarettir.

Bozkır Kasabası: Konya'nın
semt-i cenubisindedir. İdare merkezi
bulunan kasabası vilayetin 18 saat
canib-i cenubisinde bir nehir kenar-
ındadır. Nehir üzerinde biri dahili
kasabada ve ikisi haricinde olarak
köprüleri vardır. Suğla gölü mezkur
kaza dahilindedir. Mezkur kazadan
geçen su bu göle dökülür. Bozkır'da
imal olunan tüfek ve tabanca meş-
hurdur.

Karaman Kasabası: Konya'nın
şark cenubisinde ve 20 saat badında-
dır. Bu kasabanın etrafında meralar
çoktur. Şimal şarki ciheti bütün
ovalıktır. Akarsuyu bağ ve bostanı
bereketlidir. Karamanzâde Mehmet
beyin inşası olan Camii-i Kebir meş-
hurdur. Karaman'a yarım saat mesa-
fede içme tabir olunur bir suyu var-
dır. Karaman'ın mesnuatı halı, ki-
lim, seccade ve debbağiyedir. Arazi-
sinde hububat ile her nevi sebze ve
meyve yetiştirilir.

Koçhisar Kazası: Makarr vilaye-
tin cihet-i şimalindedir. Üzüm
bağları meşhurdur. Kaza dahilinde
Koçhisar namında bir göl vardır. Bu
gölün derununda (içinde) ufak ufak
birkaç ada mevcuttur. Koçhisar gö-
lünün suyu her sene haziranda çeki-
lip tuzu tersip ederek dört beş ay ka-
dar mündemic (donmuş) bulunur.
Anadolu kıtasında bulunan sair
mendlahlara (tuzlalara) merci olan
mezkur gölün hasıl ettiği tuzdan
miktar kilesi develer ile çıkarılır ve
hariçte satılır.

KONYA KITLIKLARI VE ONLARA YAKILAN DESTANLAR

Ali İŞİK

Başlığımızdaki bağlamı itibariyle kıtlık; kuraklık ve diğer bazı tabii afetler ve savaş neticesi yeterli ürün yetiştirmemesi yüzünden doğan açlık hâlidir (Doğan 1996: 651). Bu tariften de anlaşılacağı üzere kıtlığın türlü sebepleri olmasına rağmen, ilimizdeki kıtlıklar söz konusu edildiğinde, belgelenebilmiş Konya kıtlıklarının biricik sebebi kuraklıktır. Kuraklık da genel olarak suya ihtiyaç duyulan zamanlarda su eksikliğine sebep olacak şekilde yağıştaki azalmalar veya yağışın normalin altına düşmesi olarak tanımlanır (Kokkoğlu 2006: 15). Tabiatın gizli bir tehlikesi olan kuraklık, yalnızca fiziki bir olay veya bir tabiat olayı olarak görülmemelidir. Zira kuraklığın, insan ve faaliyetlerinin su kaynaklarına olan bağımlılığı sebebiyle toplum üzerinde çeşitli etkileri vardır. Uzun süreli kuru hava nem azlığı oluşturur; bu da bitki, orman ve su kaynaklarında azalmaya sebep olur ve neticede, ciddi çevresel, ekonomik ve sosyal problemler ortaya çıkarır (Kokkoğlu 2006: 16).

Tarih boyunca Konya'yı derinden etkileyen kıtlıklardan tespit edilebilenleri Osmanlı Dönemi resmî kayıtları (Başbakanlık Osmanlı Arşivi=BOA) yanında – özellikle halk şairlerinin yaktıkları kıtlık destanları sayesindedir.

Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Konya'yı derinden etkileyen kıtlıklardan tespit edilebilenler şöyle sıralanabilir:

1165/1751-52, (Uz 2011)

1240/1824 (Uz 2011)

1261/1845 ([Ergun-Uğur], 2002: 203-205)

1267 (BOA A.}MKT.MVL., Tarih: 23/L/1267, Dosya Nu. 44, Gömlek Nu:57)

1270/1853-54 (Uz 2011)

1290/1873-74 ([Ergun-Uğur] 2002: 103-107, 200-202; Uz 2007; Erler 2007: 106)

1303/1885-86 (Baştak 1938: 3; Güngör 1938: 3)

1305/1887-88 (BOA Y..PRK.KOM., Tarih: 27/M/1305, Dosya Nu:5 Gömlek Nu:91; BOA Y..PRK.KOM., Tarih: 29/S/1305, Dosya Nu:5, Gömlek Nu:123; BOA A.}MKT.MHM., Tarih: 18/C/1305, Dosya Nu:496, Gömlek Nu:24; BOA Y..PRK.KOM., Tarih: 13/Ş/1305, Dosya Nu:6, Gömlek Nu:95)

1306/1889 (BOA DH.MKT., Tarih: 21/Ra/1306, Dosya Nu:1568, Gömlek Nu:35)

1308/1891 (BOA Y..PRK.ZB., Tarih: 04/Ş/1308, Dosya Nu:7, Gömlek Nu:81)

1309/1891-92 (BOA DH.MKT., Tarih: 08/M/1309,

Dosya Nu:1859, Gömlek Nu:2; Y..PRK.KOM., Tarih: 05/Ra/1309, Dosya Nu:8, Gömlek Nu:9; Y..MTV., Tarih: 09/Ra/1309, Dosya Nu:55, Gömlek Nu:24; A.}MKT.MHM., Tarih: 28/Ra/1309, Dosya Nu:502, Gömlek Nu:48; Y..MTV., Tarih: 19/Za/1309, Dosya Nu:63, Gömlek Nu:95)

1310/1892-93 (BOA Y..MTV., Tarih: 29/S/1310, Dosya Nu:67, Gömlek Nu:121; DH. MKT., Tarih: 04/C/1310; Dosya Nu:2034, Gömlek Nu:26)

1311/1893 (BOA Y..PRK. MYD., Tarih: 03/S/1311, Dosya Nu:13, Gömlek Nu:47; DH. MKT., Tarih: 07/R/1311, Dosya Nu:72, Gömlek Nu:13)

1928 (Yakıcı 2001: 96; Uz 2011)

1929 (Yakıcı 2001: 98)

1933 (Babalık, 3 Eylül 1933: 3)

1949 (Yakıcı 2001: 98-99) kıtlıklarıdır.

Konyalı halk şairleri şahidi oldukları kıtlıkları ve bunların toplum üzerindeki tesirlerini mısralarında capcanlı tasvir etmişlerdir.

Mesela 1261/1845 kıtlığı, Silleli Âşık Zehrî'ye (ö. 1300/1884):

*Bin iki yüz altmış birde kıtlık
Kadem bastı zârı kıldı fukarâ
Nice cân evlâdın kıldı satılık
Başladı etmeye âh ile zâra*
([Ergun-Uğur], 2002: 203-205)

dörtlüğüyle başlayan ve otuz bir dörtlükten oluşan bir destan yaktırmıştır.

1290/1873-74 kıtlığı çok yaman olmalı ki; (Ömer) Matlûbî'ye (ö. 1304/1886-87):

*Bin iki yüz doksan gelmedi bahar
Kullar kusurunu çekecek zahar
Niyazım Hakk'adır hem leyl ü Nehar
Sair yıla nişan oldu bu sene*
([Ergun-Uğur] 2002: 103-107)

dörtlüğüyle başlayan otuz iki dörtlüklük; (Mehmet) Zârî'ye (ö. 1320/1902):

*Derunumda nice türlü derdim var
Dinleyin söyleyim size destanım
Bilmeyenler bilsin duymayan duysun
İşbu bin iki yüz sene doksanı*
([Ergun-Uğur] 2002: 200-202; Uz 2007; Erler 2007: 106)

dörtlüğüyle başlayan on altı dörtlüklük; Silleli Merdânî (ö. 1296/1878)'ye:

*Habibin aşkına yâ Rabbi senden
Rahmet taleb eyler filcümle canı
Çoğunun canını ayırdı tenden
Bin iki yüz yazdım sene doksanı*
([Ergun-Uğur] 2002: 111-112)

dörtlüğüyle başlayan on iki dörtlüklük destanı yaktırmıştır.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde 1928 yılında meydana gelen kıtlık üzerine Âşık Mehmet Yakıcı (1879-1950):

*Dokuz yüz yirmi sekizin kurağı
Bu açlık sineme öğdü be yahu
Sattım hayvanatı ettik merağı
Şimdi elimiz boş koydu be yahu*
(Yakıcı 2001: 96; Uz 2011)

dörtlüğüyle başlayan on sekiz dörtlüklük bir destan yaktırmıştır. Âşık Mehmet, bu dönemin diğer bilinen kıtlıkları için de tarihe kayıt düşmüştür. Mesela 1929 kıtlığı için:

*Dokuz yüz yirmi dokuzdur (bu) sene
Acep ekinimiz bitmez mi gene
Elimizde mal kalmıyor bir dene
Halimiz(i) eyledin perişan felek
(Yakıcı 2001: 98)*

dörtlüğüyle başlayan on dört-
lüklük; 1949 kıtlığı için de:

*Dokuz yüz kırk dokuz geldi bir kurak
Bitmedi ekinler aldı bir merak
Yeni sene harman ıraktır irak
Bulursun harmanı dur yavaş yavaş
(Yakıcı 2001: 98-99)*

dörtlüğüyle başlayan yine on
dörtlülük destan yaktıdır.

1933 yılındaki kıtlığa da bir
destan yakan Âşık Mehmet'in bu
destanı *Babalık* gazetesinde ya-
yımlanmıştır. Âşık Mehmet üze-
rine en kapsamlı çalışmayı yapan
torunu Doç. Dr. Ali Yakıcı, âşığın
kıtlık üzerine yaktığı destanları
konu edinen bir de makale yaz-
mıştır (Yakıcı 2001). Ancak bu
makalede âşığın, 1933 yılı kıtlığı-
na yaktığı destan yer almamıştır.
Bu sebeple mezkûr destanın ta-
mamına burada yer veriyoruz.

*Dokuz yüz otuz üç dumanı
Bu açlık belimi büktü be yahu
Bitmedi ekinler geçti zamanı
Millet de usanıp bıktı be yahu*

*Yedi senede bir ekinim bitti
Kapıştı borçlular elimden gitti
Ziraat Bankası çok yardım etti
Reçber de boynunu yaktı be yahu*

*Her yerlere yağdı Konya'da kurak
Kalmadı millete asla hiç durak
Düşünürken gelir bana bir merak
Aklım da başımdan çıktı be yahu*

*Esti sam yelleri çıkardı duman
Ne buğday kaldı ovada ne saman*

*Yakında görmedi böyle bir zaman
Bu yokluk ciğerimi yaktı be yahu*

*Reçberler buğdayı nerden alacak
Ziraat bakmayıp aç mı kalacak
Yaşasın başvekil haber salacak
Millete tohum verecek be yahu*

*Bir dumandır başımızı bürüdü
Bu buhranlık üstümüze yörüdü
Kanalların bile suyu kurudu
Buna da bir çare bulun be yahu*

*Sulanmadı bağlar kaldılar kuru
Göğremedi çubuğu kökleri duru
Yeni sene sahibi boynunu vuru
Bunun da üzümü bitmez be yahu*

*Vali beyimin ben yanına vardım
Bu yokluk benim de artırdı derdim
Yaşasın vali bey ediyor yardım
Beni de bir mektebe koydu be yahu*

*Âşık Mehmet der ki bana ne oldu
Gönlümüz daima aşk ile doldu
Yaşasın vali bey bana iş buldu
Benim de çareme baktı be yahu
(Babalık, 3 Eylül 1933: 3)*

Bütün bu kıtlıklar, kuraklık
sebebiyle meydana gelmiş ve ge-
niş bir coğrafyada hüküm icra ey-
lemişlerdir. Şimdi söz konusu
edeceğimiz ilginç kıtlık çekirge
istilası sonucu daha mevzi bir
coğrafyada, Karaviran'da,
1271/1854-55 yılında meydana
gelmiştir. Bu kıtlığı da Âşık
Cemâlî (ö. 1912-13?)'nin aşağı-
daki mısralarından öğreniyoruz:

*Bin iki yüz yetmiş birde çekirge
Kadem bastı mülk-i Kara Viran'a
Dedik ki yâ Rabbi hırsı çekirge
Kimse razı olmaz böyle bir ziyana*

*Eyyâm-ı baharda açılır çiçek
Düzülüp taburlar çekilir tek tek*

*Hebaya yazıldı çekilen emek
Gitti deyü cümle düştü figana*

*Müdebbir yiğitler gulâmlarıyla
Emeklerin boşa verdiler sele
Nagehan bu yolda düşünce dile
Çoğu muhtac oldu x13b ile nâna*

*Zerre nafakası olmayan neşler
Derununa sitem okları şişler
Varıp şaştığından nebatat dişler
Muhtac olmayalım deye samana*

*Peşlerin dermeyan eder yayalar
Varır da sonradan orağın salar
Yığını hırsından temelli çalar
Boş değil gelmiyor hâlâ imana*

*Haram-zâde helâli kisbi sanır
El oğlu ârifdir âdemi tanır
Tükürsen yüzüne meğer utanır
Sorma aslın Çingân-zâde Çingene*

*Bürünmüş eğnine miskin hırkayı
Kıhtıltktan merâm nedir hercâyi
Derviş midir nedir bir kıvılcıyı
Salıverin gidin bari ormana*

*Hele kendi sözüümüze gelelim
Râh-ı Hakk'a doğru giden bulalım
Cürm ü isyan bizim ibret alalım
Kesme lisanından şükri Yezdan'a*

*Harabat ehlini gören der deli
Değme bir adama demez hem deli
El kalem değildir ammâ silleli
Atmasın Mevlâ kimseyi yabana*

*İncinip gücenme çektiğin derde
Tahammül lazımdır bu çilelere
Hor hakır olur âşklar her yerde
Ederler itibar şimdi küfrana*

*Âşıklar mâsiva malından geçer
Nutka gelip şiir-i mücevher seçer
Şarabı eliyle yerlerden içer
Suretâ görenler sanır divane*

*Münafıklar bize zem taşı atsın
Dilden dile destan eyleyip satsın
Ta'nettikçe bizim pâyemiz artsın
Ko desinler Cemâlî'ye bigâne
([Ergun-Uğur] 2002: 33-34)*

KAYNAKÇA:

- BAŞTAK, Naci Fikret (1938), "Konya'nın Eski Günleri", *Ekekon*, 4 İkinci Teşrin, s. 3.
- DOĞAN, D. Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul (XI. bs.).
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet-Mehmet Ferit [UĞUR] (2002), *Konya Vilyeti Halkiyat ve Harsiyatı*, (Sadeleştirilen: Hüseyin AYAN), Konya.
- ERLER, Mehmet Yavuz (2007), "Tarihi Perspektiften Edebiyata Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. I/1, s. 102-113.
- GÜNGÖR (1938), "Elli Sene Evvelki Konya", *Ekekon*, 29 Birinci Teşrin, s. 3.
- KOKKOKOĞLU, Nazife (2006), "İç Anadolu Bölgesi Kuraklık Sürelerinin Parametrik ve Nonparametrik Yaklaşımla Analizi", *Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.
- UYANIK, Necmi-Muhammed SARI (2011), "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, S. 5, s. 141-176.
- UZ, M. Ali (2011), "Konya Kuraklıkları", *Merhaba*, Konya 29 Kasım.
- [YAKICI], Âşık Mehmet (1933), "Konya'nın Kuraklığı Hakkında", *Babalık*, 3 Eylül, s. 3.
- _____ (1949), "Kuraklık Destanı", *Ekekon*, 1 Temmuz, s. 3.
- YAKICI, Ali (2001), "Kuraklığın Kültürel Hayattaki Yeri ve Konyalı Âşık Mehmet'in Kıtlık (Kuraklık) Üzerine Söylediği Destanlar", *Millî Folklor*, Y. 13, S. 51 (Güz), s. 93-99.